

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

О. Голубник

Львівський національний університет імені Івана Франка

В роботі розглянуто міграційні тенденції в Україні та на міжнародному рівні. Досліджено особливості нелегальної міграції. Проаналізовано індекси міграційної привабливості деяких держав. Розраховано коефіцієнти міграційної привабливості регіонів України.

Ключові слова: міграція, нелегальна міграція, міграційна привабливість.

Формування власної національної політики української держави у контексті участі України у європейському та світовому міграційному просторі потребує врахування сучасних міграційних тенденцій в нашій країні. Регулювання міграційних процесів є важливою складовою соціальної політики української держави. Ці процеси мають свої особливості в період економічних перетворень.

У роки державної незалежності України характер, обсяги, склад та спрямованість внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків зазнали суттєвих змін. Ці зміни відбулися у зв'язку із трансформацією соціально-економічних відносин, демократизацією суспільного життя, спрощеністю процедури виїзду за кордон та зміни місця проживання, економічною кризою і падінням життєвого рівня населення. Своє відображення вони знайшли, перш за все, у зменшенні інтенсивності міграцій в середині регіонів та на міжрегіональному рівні, значному відтоку населення за межі держави, формуванні потужних потоків зовнішньої трудової міграції.

Міжнародна міграція населення є складним соціально-економічним процесом. У сучасних умовах вона виконує домінуючу роль в розвитку країн, роблячи при цьому на них вельми суперечливий вплив. Перетворення людських ресурсів в ключове джерело соціально-економічного розвитку держав, посилює необхідність вивчення міграційних проблем.

У сучасних умовах міжнародні міграційні потоки населення складаються під впливом різноманітних причин, основними серед яких є економічні і соціальні (переміщення у пошуках роботи, отримання освіти). Істотну значущість набули також політичні, національні, релігійні, військові, економічні та інші причини. В результаті посилення їх впливу значно збільшилося число переміщень людей, пов'язаних з постійною або тимчасовою зміною місця проживання з незалежних від них причин. Класифікація чинників впливу на міграційні процеси є дуже різноманітною, у науковій літературі широко представлені їх групування і структура. Це свідчить про глибокий інтерес дослідників до вивчення впливу чинників міграції на територіальні переміщення населення для можливого їх використання у регулюванні міграційного процесу. Слід відзначити, що чинники як складні поєднання різноманітних елементів впливають на міграцію у сукупності. Тому встановити вплив на переміщення населення визначеної групи чинників є досить важко. Вагомим чинником міграції населення є сукупність усіх умов життя (економічних, природних тощо) і властивостей регіонів, які визначають якість життя в них. Через порівняння рівня життя населення відбуваються переміщення людей з одних регіонів в інші.

Чинник зайнятості: надмірна зайнятість і наявність безробіття негативно впливають на формування міграційних процесів. Висока зайнятість працездатного населення формується в недемократичних (тоталітарних) суспільних системах з високим рівнем експлуатації працюючих суспільства. У суспільствах з розвинутою ринковою економікою високий рівень безробіття також негативно впливає на міграційні процеси. Однак особливості міграційної політики і механізму управління у таких випадках будуть різними.

Не менш важливим чинником регулювання міграцій є рівень життя населення: чим вищий рівень життя, тим вищий показник сальдо міграції. У такому випадку рівень життя населення є функцією від обсягів і якості продукції, що виробляється суспільством, від рівня продуктивності праці. Падіння життєвого рівня на 1% знижує продуктивність праці на 2,5%. Ось чому розвиток виробництва завжди позитивно впливає на рівень життя.

Один і той же чинник по-різному впливає на міграційний процес. Суспільна криза негативно впливає на міграційний процес і навпаки, в умовах суспільної кризи міграційні процеси, як правило, загострюють кризу. Залишається з'ясувати силу і межі впливу кожного чинника та їх комбінацій. Тому розглянемо кожний чинник зокрема.

Важливо враховувати, що міграційні потоки формуються в умовах різкої зміни чисельності населення нашої планети. Так, за 1900-2000 рр. ця чисельність збільшилася з 1,6 млрд. осіб до 6 млрд. осіб. При цьому на тлі значного зростання чисельності населення, що склалося перш за все в країнах третього світу, в Україні виникла особлива ситуація, викликана незавершеністю адаптації відтворення населення і процесом його старіння у зв'язку з дією різноманітних історичних, економічних і соціально-політичних чинників.

Динаміка процесів міжнародної міграції населення, що посилюється в умовах глобалізації, здійснює вельми суперечливу дію на соціально-економічний розвиток сучасних держав. З одного боку, вона приводить до зростання пропозиції робочої сили і конкуренції на ринках праці, збільшенню об'ємів валового внутрішнього продукту і зниженню рівня цін, підвищенню ефективності використання робочої сили і вимог до найнятого працівника, сприяє зростанню професійної і освітньої підготовки, сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. У зв'язку з цим з'являється необхідність в зміні системи освіти і професійної підготовки кадрів, її адаптації до змінних умов. З другого боку, міграція населення здатна зробити істотний вплив на формування дисбалансу на ринку праці, викликаючи зростання безробіття, зниження рівня оплати праці і погіршення соціально-економічного положення корінних жителів даного регіону. Ці та інші проблеми, пов'язані з міграцією населення, повинні знайти адекватне відзеркалення в системі заходів державної міграційної політики. Проте розробці даної системи заходів перешкоджають значні масштаби нелегальної міграції.

Зростання масштабів нелегальної міграції є найважливішою особливістю сучасних процесів, міжнародної міграції населення. В даний час згідно даних МОП (Міжнародної організації праці) в світі не контролюється близько третини потоку міжнародної міграції. Це обумовлено як розвитком процесів глобалізації, які супроводжуються зростанням мобільності населення і все більшого числа людей в міжнародному переміщенні, так і зростанням обмежень і заборон на шляху легальних форм міграції в багатьох країнах, найпривабливіших для мігрантів. Ситуація в значній мірі ускладнюється тим, що потоки міжнародної міграції залишаються важко контрольованими і введення обмежувальних заходів відносно легальних мігрантів, звичайно супроводжуються лише зростанням масштабів нелегальної міграції.

Протягом останніх років спостерігалось від'ємне сальдо міждержавної міграції населення України (див. табл. 1), проте у 2005 році цей показник вже став додатнім і становив 4583 особи. Це свідчить про позитивні тенденції у міграційних кліматі України.

Таблиця 1

Міграційний приріст населення України (тис. осіб)

Роки	1990	1995	1997	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Міграційний приріст	78,3	-131,6	-136,0	-138,3	-133,6	-152,2	-33,8	-24,2	-7,6

*Збірник „Регіони України” – за ред. О.Г. Осауленка, Державний Комітет статистики України, 2005.- С. 94-95.

Міжнародна трудова міграція населення України має позитивні сторони, до яких можна віднести зниження напруженості на ринку праці країни-експортера робочої сили, підвищення кваліфікації емігрантами, набуття ними нових спеціальностей, збагачення держави, яка експортує робочу силу, за рахунок заробітків її трудових емігрантів. Однак, сучасні міграційні процеси в Україні мають свої проблеми та негативні сторони, основними з яких є: руйнування вітчизняного трудового потенціалу; недостатній соціальний захист трудових емігрантів, зокрема через поширеність нелегальної трудової міграції; зростання соціальної напруги в родинах емігрантів; недосконалість інформаційного забезпечення міграційної політики; відсутність досконалої правової та організаційної бази для регулювання цих процесів. Тому Україна має створити свій державний механізм регулювання трудової міграції населення, який би врахував усі вказані проблеми, позитивні та негативні сторони міграційних процесів у нашій державі.

Ще однією особливістю трудової міграції населення України є значне переважання в ній „нелегальної складової”. Це багато в чому обумовлюється своєрідністю моделі соціально-економічної трансформації, що склалася, та формуванню в українській економіці вагомим тіншового сектора, в якому виробляється приблизно чверть валового внутрішнього продукту (ВВП) і зайнято 15-30% від загального числа працюючих. Незаконні мігранти більшою мірою зайняті в тих галузях національної економіки, в яких значна частка тіншового сегменту. Іншим важливим чинником, сприяючим зростанню масштабів потоку нелегальних мігрантів, є недоліки, що склалися, в законодавчій базі і практиці, що регламентує і контролюючий рух даного потоку.

Оскільки, на сучасному етапі більшість територіальних переміщень населення відбувається з метою пошуку нового місця праці, то одним із основних чинників, які впливають на міжрегіональні переміщення населення, також виступає стан ринку праці. Регіональна трудова міграція населення відбувається переважно в регіони з більшими можливостями працевлаштування, тобто з менш напруженою ситуацією на ринку праці. Слід зауважити, що на макроекономічному рівні міграція населення традиційно розглядається як вагомий елемент функціонування ринку праці. Звідси випливає, що між міграцією та ринком праці існує двосторонній зв'язок: регіональні ринки праці визначають напрями міграції населення, а переміщення людей впливають на їхній стан. Це зумовлює необхідність при дослідженні міграційних переміщень населення вивчати такі чинники як якість життя населення та привабливість регіональних ринків праці. Однак, для вирішення поставленого завдання цих чинників недостатньо. Разом з ними на обсяги міграції населення регіону має вплив ринок житла, а також деякі інші чинники. Тому для оцінки міграційної привабливості регіонів України можна скористатися методикою побудови інтегрального показника, який би ураховував дію всіх цих чинників. Зокрема, можна використати методику побудови комплексного відносного інтегрального показника запропонованого в роботі [1, с. 102].

Іншими авторами пропонується[2, с. 296] інтегральний аналіз міграційних процесів як в контексті всесвітньої історії, так і з погляду сучасної політичної ситуації. Значне місце відводять дослідженню загальноісторичних закономірностей світової цивілізації і системної ролі міграції в цьому процесі.

У таблиці 2 наведені результати розрахунку індексу міграційної привабливості деяких держав[2, с. 300]. Індекс міграційної привабливості розраховується як відношення частки держави в світовому ВВП до частки його населення в загальному населенні Землі

$$IMP_i = \frac{N(BBP_i)}{N(P_i)}, i = \overline{1, n} \quad (1)$$

Таблиця 2

Міграційна привабливість держав

Держава	Валовий внутрішній продукт ВВП, млрд. дол.	Частка держави в світовому ВВП, %	Індекс міграційної привабливості
США	7391	19	4,22
Канада	681	1,75	3,5
Австралія	389	1	3,33
Німеччина	1747	4,5	3,21
Франція	1190	3,1	3,1
Італія	1184	3	3
Великобританія	1148	2,9	2,9
Іспанія	599	1,5	2,21
Польща	266	0,68	1,03
Японія	3018	7,7	3,5
Китай	960	2,5	0,12

Індекс антропогенного навантаження визначається як відношення реальної густини населення держави до граничної середньої густини населення всього світу щодо економічно освоєних площ земної кулі.

Коефіцієнт популяційної дозволених розраховується як відношення індексу міграційної привабливості до індексу антропогенного навантаження (див. таб. 3).

Таблиця 3

Коефіцієнт популяційної дозволених держав з $Imp > 1$

Держава	Індекс міграційної привабливості	Густина населення щодо економічно освоєних територій	Індекс антропогенного навантаження	Коефіцієнт популяційної дозволених
США	4,22	30,5	0,31	13,6
Канада	3,5	10,62	0,11	31,8
Австралія	3,33	4,82	0,05	66,6
Німеччина	3,21	234,65	2,35	1,37
Франція	3,1	106,14	1,06	2,92
Італія	3,0	198,98	1,99	1,5
Великобританія	2,9	242,92	2,43	1,19
Іспанія	2,21	78,7	0,79	2,8
Польща	1,03	127,1	1,27	0,81
Японія	3,5	333,8	3,34	1,05

* Imp - рівень системної і соціально-економічної ефективності території

Таблиця 4

Максимальна міграційна місткість території

Держава	Початкова чисельність населення країни	Максимальна місткість популяції території	Власні темпи демографічного зростання	Максимальна міграційна місткість території
Австралія	18300000	253000000	0,0085	188000000
Канада	29960000	90000000	0,0056	69500000
США	265550000	118500000	0,0075	66000000
Франція	58377000	1600000	0,003	1317000
Іспанія	39271000	1400000	0,0014	1235000
Італія	58500000	440000	0,001	436000
Німеччина	81894000	480000	-0,0008	519000
Великобританія	58787000	290000	0,0005	282000
Японія	125855000	400000	0,002	328000

Застовуваши запропоновану методику[2, с. 296] розрахунку індексу міграційної привабливості регіону, отримали насувні значення цього показника в регіональному розрізі для України. Результати наведені в таблиці 5. Кожному регіону присвоєно ранг, відповідно до його привабливості для мігрантів. Згідно проведених розрахунків найбільш привабливими є м. Київ, Донецька та Полтавська області.

Таблиця 5

Розрахунок індексу міграційної привабливості регіонів України

РЕГІОН	Індекс міграційної привабливості	Ранг
Автономна Республіка Крим	0,67906	17
Вінницька	0,64937	21
Волинська	0,65191	20
Дніпропетровська	1,18159	4
Донецька	1,34040	2
Житомирська	0,60533	24
Закарпатська	0,57744	25
Запорізька	1,11085	5
Івано-Франківська	0,71443	14
Київська	0,91564	8
Кіровоградська	0,71436	15
Луганська	0,82656	10
Львівська	0,74074	12
Миколаївська	0,88173	9
Одеська	0,96469	7
Полтавська	1,22438	3
Рівненська	0,65642	19
Сумська	0,69437	16
Тернопільська	0,48229	27
Харківська	0,98820	6
Херсонська	0,62611	23
Хмельницька	0,62714	22
Черкаська	0,67060	18
Чернівецька	0,49045	26
Чернігівська	0,72185	13
м. Київ	3,13413	1
м. Севастополь	0,795	11

Основними мотивами, які зумовлюють міграцію населення, є економічні причини. Серед них, найвагомим при оцінці привабливості регіонів виступають регіональні ринки праці. Саме вони формують напрями міграційних потоків та є своєрідними регуляторами. Тут слід зазначити, що розраховані нами показники привабливості окремого регіону для мігранта є лише першим етапом до виявлення областей з найкращим рівнем

життя. Адже обґрунтування мігрантами вибору областей для поселення зумовлені їх суб'єктивними оцінками переваг місця прибуття. Крім того, рішення про міграцію може бути спричинене іншими обставинами, не пов'язаними з економічними чинниками. Тобто в наступних дослідженнях необхідно враховувати чинники, які відображають суб'єктивні причини міграції, тобто носять якісний характер.

1. Приймак В.І. Трудовий потенціал і механізми його реалізації в регіоні: Монографія. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 383 с.
2. В.А.Моденов, А.Г.Носов РОССИЯ И МИГРАЦИЯ. ИСТОРИЯ, РЕАЛЬНОСТЬ, ПЕРСПЕКТИВЫ -Москва, Прометей, 2004, Изд. 2-е, 328 с.

MIGRATION OF POPULATION OF UKRAINE: REGIONAL FEATURES

Olga Golubnyk

Ivan Franko National University of L'viv

Migratory tendencies are analysed in Ukraine at an international level in this article. The features of illegal migration are explored. Indexes of migratory attractiveness of some countries are offered. The coefficients of migratory attractiveness of regions of Ukraine are calculated.

Keywords: migration, illegal migration. migratory attractiveness.